

AKTUALNO

RELEVANT

Vid Pečjak
**DEMOKRACIJA
IN SVOBODA**

STR. OD-DO

VID PEČJAK
???

::MISLI O DEMOKRACIJI

Demokracija je eden od največkrat uporabljenih in največkrat zlorabljenih pojmov našega besednjaka. Nanjo se sklicujejo vsi: mediji, skupine na oblasti, bolj ali manj avtokratski režimi, vsemogoče stranke (pri nas SDS, LDS, DE-SUS, SD, kjer D pomeni demokratski, ali pa Hrvaška demokratska skupnost, Demokratska stranka Srbije itd.), očitne in prikrite diktature (npr. Ljudska demokratična republika Jugoslavija, Demokratična republika Nemčija, Demokratična republika Kambodža) in celo nekatere vojaške tolpe v Afriki, ki bi jim mirno lahko rekli razbojniške.

Kljub tolikšni devalvaciji pa ima beseda demokracija še vedno pozitivno konotacijo in privlači množice ali pa vsaj opravičuje zlorabe. Brez tega si režimi in stranke ne bi tako pogosto nadevali naziv *demokratski*. Sociolog L. Steer je celo dejal, da manj ko je režim ali gibanje tem manj demokratično, čim bolj se venča z nazivom *demokratski*.

Beseda demokracija izvira iz grške besede *demos* ali ljudstvo ter *kratein* ali vladati. Torej naj bi dobesedno pomenila vlado ljudstva. V antični Grčiji in deloma v Rimu in renesansi (naj posebej omenimo dubrovniško republiko in nekdanjo Karantanijo) so izvajali neposredno demokracijo. Vendar nekateri sloji prebivalstva niso smeli voliti, npr. v Atenah tujci (ki jih ni bilo malo), ženske in sužnji, tako da je glasovalo samo kakih 15% prebivalstva. Ljudje so na zborovanjih odločali o politiki, kulturi, vojni, gospodarstvu itd. Brez strank. Ker pa je taka demokracija mogoča le v majhnih skupnostih, se je po francoski revoluciji uveljavila posredna oz. predstavniška demokracija. Ostanek neposredne demokracije so referendumi, ki so v nekaterih državah zelo pogostni (npr. Švici).

V predstavniški demokraciji državljani volijo delegate strank, ki jih zastopajo v parlamentu. Pravzaprav imamo na osi: državljani – stranke – poslanci kar dvojno predstavništvo. Poslanci predstavljajo stranke, te pa ljudstvo.

Klasična strankarska demokracija je uveljavila večinsko odločanje. Večina predstavnikov izvoli zakone in druge akte ne glede na stališča manjšine. Sodobna demokracija pa varuje tudi interese, potrebe in stališča manjših – manjšinskih strank, tujcev z državljansko pravico, tudi Romov, da ne naštevamo drugih manjšin. Češki socialni psiholog Kohoutek je razlikoval zrele in nezrele demokracije. V prvih se upoštevajo tudi mnenja političnih manjšin, v drugih pa se zmagovalec vede samovoljno in brez milosti udriha po poražencih. Prav nezrela demokracija je leta 1933 v Nemčiji odprla vrata nacizmu.

Poleg teh poznamo tudi psevdodemokracije, v katerih se volijo le predstavniki ene stranke ali enega gibanja (enoumje), in ki v resnici niso nikakršne demokracije, temveč le njihova karikatura. Volitve, ki dajejo volilcu samo eno

izbiro, sploh niso volitve, ker je zmagovalec določen vnaprej. Iz tega razloga so volitve v enostrankarskih sistemih le potegavščina, s katero si skuša edina stranka zagotoviti legitimnost.

V Enciklopediji leksikografskega zavoda iz leta 1965 piše, da buržuazna demokracija postavlja interese posameznikov nad interese države, tako da "država obstaja zaradi posameznikov in ne posamezniki zaradi države". Zares nenavadno bi bilo videti državo ali katerokoli skupnost brez posameznikov.

Demokracija se vzpostavlja z volitvami v reprezentativni organ (pri nas državni zbor), čeprav bi moralo ljudstvo imeti tudi nadzorno funkcijo. Sčasoma pa se je "volja ljudstva" omejila zgolj na volitve. Prevladal je strankarski koncept demokracije. Stranka, ki dobi več glasov, zmaga in odloča, čeprav je mogoče z raznimi mahinacijami zmago spremeniti v poraz in obratno (npr. na lokalnih volitvah v Strunjanu). Poleg tega med enimi in drugimi volitvami ljudstvo nima nobene možnosti, da bi ponovno potrdilo ali zamenjalo garnituro na oblasti.

Za pravniško pojmovano demokracijo je merodajno samo to, ali kandidira na volitvah več strank, a tudi ta kriterij se v konkretnih primerih zaplete – na Poljskem so npr. imeli v prejšnjem režimu več strank (ki pa so bile samo satelit komunistične). Tudi v proklamiranih demokracijah ta naziv največkrat ne ustreza nekaterim nujnim psihološkim pogojem:

1. Najprej morajo biti državljani, ki volijo, obveščeni, koga in kaj volijo. Tukaj pa se odpirajo na stežaj vrata propagandi in zavajanju.

Oglaševanje ime dve funkciji: 1. informiranje in 2. lažno prikazovanje, zavajanje, pranje možganov. Propagandisti lažejo na debelo (npr. da bo stranka odprla 100.000 novih delovnih mest, da bodo imeli upokojenci zastoj avtobusni prevoz itd.). Ljudstvo jim verjame in tako tudi glasuje. Čim večja je stiska, tem bolj naseda demagogom. Hitler najbrž ne bi zmagal na volitvah, če tedanje Nemčije ne bi pestila huda ekonomska kriza. Konec koncev pa je učinkovitost propagande odvisna tudi od iznajdljivosti njenih oblikovalcev, in od denarja, s katerim stranka razpolaga. Če bolj spretno lažejo, so bolj uspešni.

2. Obveščenost pa ne zadostuje. Volilci morajo imeti tudi ustrezno znanje o strankah in kandidatih, ki jim omogoča razumeti to, o čemer so obveščeni. Sicer volitve zgrešijo cilj, ker ljudje glasujejo po drugih kriterijih, npr. po navodilih medijske propagande, staršev, zakoncev, odraslih otrok in drugih sorodnikov, šefov, sodelavcev, prijateljev, sosedov. Zato v obdobju pred volitvami ne bi smeli imeti nobenega izjemnega termina, ko je propagandna kampanja dovoljena.

Izbiranje ni odvisno samo od zunanjih pogojev (npr. predpisov, zakonov, volilnega sistema), števila in profila strank, temveč še bolj od notranjih: interesov, vrednot, čustev, ne nazadnje tudi od razumevanja možnih opredelitev.

Drugače povedano: svoboden izbor je mogoč le tedaj, kadar posameznik ve, med čem izbira. Brez znanja ni svobodne odločitve in svobodnem izbiranju. Volilec izbira med "mački v žaklju".

Kako malo vedo volilci o strankah in njenih voditeljih, je pokazala raziskava s testom političnega in sociološkega znanja, ki smo jo pred dvanajstimi leti izvedli pri študentih filozofske fakultete. Taki testi se razlikujejo od anket, kakršne organizirajo množični mediji in razni centri za ugotavljanja javnega mnenja. Testi znanja ne sprašujejo o stališčih, temveč merijo obveščenost in znanje, zato nam povedo, koliko je izbor ali neizbor odvisen od poznavanja programov, kandidatovega političnega znanja, njegovih osebnostnih lastnosti, preteklosti itd. Znanje je posredno povezano tudi s stališči in interesi, ker bolje poznamo stranko, ki se zanjo zanimamo, bodisi ker jo maramo bodisi ker jo ne maramo. Test je imel 44 vprašanj, na katera se je odgovarjalo z obkrožanjem pravilnega odgovora med petimi predlaganimi. Med vprašanji so bila tudi naslednja:

Kdo je predsednik Slovenske nacionalne stranke?

Katera od teh strank je izmišljena in v Sloveniji ne obstaja?

Katero stranko vodi Janez Janša?

Katera stranka obljublja več tisoč socialnih stanovanj?

Kdo je predsednik Republike Slovenije?

Na vprašanja je pravilno odgovorilo nekaj manj od polovice vprašanih, vendar so bile razlike med njimi velike. Najslabši izpraševanec ni rešil nobene naloge, najboljši pa 36. Kar 23% vprašanih je menilo, da nastopa na volitvah tudi izmišljena stranka Slovenska nacionalna levica, 44% jih je menilo, da kandidira Manca Košir, 12%, da kandidira Milan Kučan, čeprav nobeden od njiju ni kandidiral. 66% vprašanih je menilo, da je Ivan Ferbežar kandidat krščanskih demokratov, čeprav ga ni bilo na nobeni listi. In še bi lahko naštevali. Eden je odgovoril, da je bil Rode slovenski škof v 16. stoletju, eden pa, da je Pukšič kandidat Zveze komunistov Slovenije, ki je že dolgo ni več. Znanje študentov je bilo porazno, posebno med volilci SLS in SNS. Zato se lahko upravičeno sprašujemo, ali so take volitve sploh veljavne.

3. Volilci morajo biti svobodne, avtonomne osebnosti, da se lahko ustrezno odločajo med predlogi. Najmanj primerna je konformistična osebnost, ki se vedno obrne tja, kamor piha veter, ne glede na osebno mnenje.

Konformistična osebnost je v vseh režimih zelo pogosta in zaželjena, v atmosferi zavajanja, laži in prevar pa pogostejša kot v zrelih demokracijah. V takšni atmosferi se zlahka pojavljajo populistični voditelji, ki si z demagoškimi frazami pridobijo množico, ki v negotovem položaju verjame obljubam in obetom. Največji prevaranti so si pridobili oblast ravno v negotovih razmerah (npr. Hitler, Peron, Lenin).

Pogosto slišimo trditve, da ima ta ali oni voditelj karizmo. V Novi zavezi pomeni karizma božji dar, v politično literaturo pa jo je vnesel Max Weber in z njo označil avtoriteto, ki črpa svojo izjemno moč (nekateri avtorji govorijo kar o hipnotičnem vplivu) iz sebe, namesto iz družbenega položaja ali funkcije. Sčasoma pa se je pomen besede spremenil. Začel se je uporabljati tudi za voditelje, ki črpajo svojo moč iz položaja (podobno kot v Cankarjevi pesmi Sultanove sandale izhaja moč iz prestola, na katerem sultan sedi).

Svoboden volilec je avtonomen, kar pomeni, da usmerja sam sebe ne glede na stališča drugih ljudi. Avtonomen volilec pa ni nevednež. Dobro premisli, kaj pomenijo predlogi, jih primerja med seboj in se potem odloči za tistega, ki mu najbolj ustreza. Druga mnenja so lahko le pomagalo, ne pa kompas, po katerem se ravna. Spominja se, kaj so stranke in njihovi kandidati počeli v preteklosti, koliko " afer " so imeli in kakšen je bil rezultat njihovega dela. Raziskave so pokazale, da se " grehi " razmeroma hitro pozabijo, zato je pomembno, ali so jih razkrili veliko pred ali tik pred volitvami.

Svobodna osebnost se ne rodi in ne konvertira " v pravem trenutku ". Škof Grmič je bil cerkveni konvertit, vendar je ohranil svoja stališča enaka pred in po padcu samoupravnega socializma. Konvertiti so primer nesvobodnih ljudi, ker obračajo plašč po vetru in ne po premisleku. Vodi jih osebna korist. Na svobodno osebnost vplivajo življenjske izkušnje, predvsem pa taka vzgoja in izobraževanje, ki ne oblikuje " papig in kameleonov ", temveč odprte glave. Prav zato je vzgojni sistem tako pomemben.

Svobodna osebnost je človek, ki sprejema obvestila z vseh strani, a ni slepo odvisen od njih. Je neodvisen od strank, veroizpovedi, množičnih gibanj, raznih pritiskov itd., čeprav o njih razmišlja. Pri nas je navada, da se nenehno sprašujemo, kako rešujejo neke probleme v drugih deželah, kaj je evropsko in kaj neevropsko. Je imel Cankar prav, ko nas je imenoval hlapci? Opravičeno se lahko vprašamo: koliko pa imamo avtonomnih in svobodnih ljudi? Koliko imamo ljudi, ki rečejo " da ", kadar mislijo " da ", in " ne ", kadar mislijo " ne " in koliko imamo takih, ki rečejo " da ", kadar mislijo " ne " in rečejo " ne ", kadar mislijo " da ". Ali potemtakem lahko govorimo o demokraciji? Ali pa je ta beseda zgolj okrasje, s katerih skušamo preslepiti ljudstvo. Če pa pomislimo, kako je človek v vseh sistemih in ureditvah upogljiv, se opravičeno vprašamo, ali je demokracija res to, kar piše v enciklopedijah in na kar se sklicujejo voditelji.

V avtokratskih in totalitarnih režimih je oblast koncentrirana v rokah majhnega števila ljudi, ponavadi enega samega, t.j. diktatorja. Kadar pade diktator, se politična smer hitro spremeni (npr. Franco, Salazar, Peron, Ceausescu, Pinochet, a z zakasnitvijo tudi Mao in Tito). Neki partizanski komandant mi je pravil, da je bilo med vojno zelo pomembno ustreliti nasprotnikovega

oficirja. Brez vodje so se vojaki se hitro predali ali razbežali. Čim bolj je oblast koncentrirana v rokah enega človeka ali majhne skupine ljudi, tem bolj zmedeno je ljudstvo po njegovem odhodu.

Marsikdo se je že vprašal, kako je bilo mogoče, da so milijoni poslušno sledili voditeljem, četudi so jih izkoriščali in terorizirali. Danes poznamo islamske samomorilce, ki z eksplozivom na prsih pobijajo nasprotnike. Zakaj niso samomorilci pobili diktatorjev in njihovih pomočnikov. Ponavadi odgovarjamo: zaradi strahu. Strah je nedvomno močno čustvo, ki je preprečevalo žrtvovanje sebe. Vendar ankete po vzhodni Evropi kažejo, da so privrženci nekdanjih diktatorjev še vedno močni in razmeroma številni. V Rusiji so komunisti ena od močnejših strank. V nekdanjih jugoslovanskih republikah še vedno visoko celijo Tita. Celo v Iraku ima pokojni Sadam Husein veliko zagovornikov, ki napenjajo lok med nasprotniki v nemirni deželi.

Odgovor je v tem, da se v diktaturah ne porajajo samo nasprotniki, temveč tudi privrženci. Na tisoče ljudi je iskreno jokalo na pogrebih Tita, Stalina ali Kim Il Sunga. Kot da bi se jim zmešalo? Ljudje se radi identificirajo s tistim, ki ima moč, oblast. V neki raziskavi na Madžarskem in v Sloveniji smo ugotavljali, kaj bolj privlači prebivalstvo: vrednote ali moč voditeljev in njihovih gibanj. Izkazalo se je, da moč. Med 25 lestvicami so bile tudi lestvice slab-dober, nečloveški-človeški, nepravičen-pravičen, sovražen-prijateljski, šibak-močan, mehke-trd, stabilen-nestabilen. Prevladale so ocene na lestvicah, ki pomenijo moč.

Ali je potemtakem resnična demokracija sploh mogoča? Morda v drugačnih razmerah in z drugačnimi ljudmi. Do takrat pa nam ostane upanje, da "vremena Kranjcem (in ne samo njim) bodo se zjasnila." Do takrat pa bosta besedi *demokracija* in *demokratičen* zgolj okras nečednim namenom. Morda tudi pobožna želja navadnih ljudi.

Ne vemo, kaj čaka demokracijo v prihodnosti. Gotovo se bo tudi strankarska demokracija izpela. Morda bo rešitev volitev svobodnih in neodvisnih kandidatov, ki ne nastopajo v imenu strank, temveč kot samostojne osebnosti? Tako nekako so potekale volitve v grških demokracijah. Z enojnim in ne dvojnimi posredništvom. To najbrž ni idealna rešitev, ker se vedno najdejo posamezniki, ki uspešno lažejo in zavajajo množice, poleg tega kandidati ne bodo dovolj razvidni. Vendar imamo dovolj uglednih gospodarstvenikov, kulturnikov, znanstvenikov in različnih strokovnjakov, ki bi nastopali bolj neodvisno kot današnji strankarski hlapci.

Druga možna rešitev pa bi bili stalni referendumi, kar bi bila neke vrste neposredna demokracija. Omogočali bi jo računalniki, ki bi jih imeli in obvladali vsi volilci. Na vsako vprašanje bi odgovorili s pritiskom na gumb. Med antičnimi grškimi zasedanji so državljani dvigali roke, tukaj pa bi pritiskali

na gumb. Razlika je bolj v tehnologiji kot v odločanju. Fantazija? Morda, a nekaj takega so že poskušali v Estoniji in Švici. Zdaj niti ne slutimo, kaj bo prineslo računalništvo v prihodnosti. Morda zares pravo demokracijo.

Katerakoli rešitev pa bi bila neskončno boljša od strankarstva, ki prinaša ljudem samo gorje, nesrečo in razočaranja.

